
KÖNYVEK

The Cambridge History of African and Caribbean Literature. Edited by Abiola IRELE and Simon GIKANDI. 2 Vol. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. XLI + 1–423–V + 425–906.

The Cambridge History of South African Literature. Edited by David ATTWELL and Derek ATTRIDGE. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. XVII + 877.

Mára tengernyi munkával kell szembenéznie annak, aki csak hozzávetőleges képet is kívánna nyerni az afrikai irodalom és a szájhagyományok, a folklór, illetve általában a hagyományok kapcsolatának kérdéskörével. Hiszen amikor immár ötvennégy ország nagyjából országoként önálló irodalomtörténetet igénylő literatúráival állunk szemben, azt kell tapasztalunk, hogy a kontinensen egyrészt mind gazdagabban zajlik a tradíciók mentése, ugyanakkor mind gazdagabb a szóbeliség és az írásbeliség határmezsgyéin zajló művészeti tevékenység. És bár a kontinens irodalmában ma már nagy erővel jelen van a modern városi élet, a globalizált világ élményanyaga, úgy tűnik, az írott művészi irodalomnak egy igen jelentős szegmense továbbra is gazdagon merít a szóbeli művészeti formák világából.

Így amikor kézbe vesszük a Cambridge University Press legutóbbi csúcsteljesítménynek tekinthető irodalomtörténeti vállalkozásait, az afrikai és a dél-afrikai irodalomtörténetet, azt kell látnunk, hogy azokban a szóbeliségből írásba mentett tradicionális irodalom vagy másként „szóművészet” (*oral art*, lásd a William Bascomtól származó szóhasználatot) számos helyen és formában van jelen a gazdagon sorjázó tanulmányokban.

A földrész, illetve a „külsőbb” területek és a diaszpórák (az Indiai-óceán francia, a karibi világ francia, spanyol, angol vagy a Harlem irodalmi) teljes literatúrájának feldolgozására törekvő két-kötetes terjedelmes írásgyűjtemény alaphangját a dél-afrikai Liz Gunner adja meg *Afrika és oralitás* című bevezető elméleti írásával, amelyben rámutat az afrikai hagyományvilág rendkívüli nagy-

ságrendet mutató dimenziójára, foglalkozik többek között a szóbeliség és írásbeliség ma oly divatos kérdésével, de kitér a kontinens népeinek folklórájában rejlő műfaji sokféleségre és esztétikai szépségre is. Ugyanakkor éppen gazdag bibliográfiája jelzi az anyag húszsoldalnyi bevezetőben való teljes áttekintésének lehetetlenségét (hiszen a kérdéskört egykoron Ruth Finnegan [1970] vagy később Isidore Okpewho [1992] terjedelmes monográfiában sem tudta kimeríteni).

Kwesi Yankah ghánai származású folklorista a népmesével foglalkozik, elsőként a találós mese problematikájával, amelyre éppen William Bascom egykori monográfiája miatt jut napjainkban jelentős figyelem, majd tisztázza mítosz és mese viszonyát, és egyfajta mesekutatási tudománytörténet mellett veszi sorba az afrikai mese feltárásának mozzanatait és műfaji vonatkozásait, végül kitér a csínytevő vagy kópé- (*trickster*) mesék jelentős afrikai megjelenéseire.

Mint az irodalom része jelenik meg Tejumola Olaniyan tanulmányában a rítus, amely a fesztiválokig és a színházig vezet el. Az írás megkülönbözteti a populáris színházat (amelynek számos megjelenési formája van Afrikában, egészen az utazó színházig) a művészi színháztól (amelyet persze ugyancsak áthatnak a hagyományok, lásd például a magyar nyelven is elérhető Soyinka-darabokat). Sabra Webber az arab és berber hagyományokat tekinti át, a műfajokra koncentrál.

Lupenga Mphande a hősi dicséret költészet napjainkra ugyancsak gazdag anyagát szemléli. Bár kitér a szoto, ngoni, ndebele és kosza folklórkincsre is, főleg a zulu anyagra összpontosítja figyelmét, innen veszi szövegpéldáit. Kiegészüllyezettobbnak tűnik Isidore Okpewho dolgozata a nyugat- és közép-afrikai eposzi anyag felsorakoztatásában. Más kérdés, hogy úgy tűnik, a kézenfekvő műfaji csoportosítás, amely pedig már Daniel Biebuyck vagy D. A. Olderogge egykori áttekintő, szemlélő tanulmányaiban (1972, 1976, 1978, illetve 1972) is körvonalazódik – a dinasztikus, klasszikus jellegű nyugat-afrikai eposz és a varázsmese tematikájához közelebb álló archai-

kus eposz elkülönítése –, még mindig nem vált a nemzetközi tudományban közösen elfogadott klasszifikációs megoldássá.

Maureen Warner-Lewis a diaszpórák szóbeli hagyományait igyekszik számba venni, főleg műfaji alapokon. Keith Q. Warner a nyugat-indiai (karibi) karnevalok világát idézi fel, mint a területen létrejött irodalmak forrását.

A kötetek további része a különféle irodalmakat tárgyalja: az egyes tanulmányokban azonban továbbra is gazdag forrásokra lelhet az, aki az afrikai folklór megjelenési formái után nyomoz. Más kérdés, hogy itt „esik le a tantusz”: ez a terjedelmes kötet is legfeljebb vázlat egy ma már lényegében megvalósíthatatlannak tűnő teljes afrikai irodalomtörténethez, hiszen az ún. afrikai nyelvű irodalmak sorában csak szemelvények találhatók. Ngugi (ki vagy gi)kuyu nyelvű prózai alkotásai kapcsán e nyelvterület ismertetéshez jutott, de Kenya más népei (kamba, luo, meru stb.) nem szerepelnek a kötetben. Még érdekesebb, hogy miközben a nigériai hausza és joruba nép irodalma bemutatásra kerül, a Chinua Achebével fémjelzett igbo irodalom (bár Achebe maga zömében angolul írt) nem kapott helyet.

Ha kézbe vesszük a másik kötetet, azt láthatjuk, hogy e másik terjedelmes mű felosztása nagyjából azonos az előzőével. Ezúttal egy önálló kötetrészt szerepel a mű kezdetén (*Oratures, oral histories, origins*), amelynek élén Hedlet Twiddle tollából a !Xam (azaz szán, ismertebb nevén busman) elbeszélések, a nevezetes Bleek- és Lloyd-gyűjtemények keletkezése, kiadásai és továbbélése kerül terítékre. A jól ismert dél-afrikai kutató, Russel H. Kaschula kitűnő áttekintése következik a kosza imbongi (dicsérő énekes) és műfaja, az izibongo (dicsérő ének) jelenségköréről, a szövegek feltárásáról és művészi jellemzőiről. Nhlanhla Maake viszont sokat markol és keveset fog. A gazdag szoto hagyományok és a már létező modern szoto költészet anyagát néhány lapon egyaránt meg kívánja ragadni. A címében egy újabb kori populáris műfaj nevét (lifela, veterán utazók éneke) adja meg, ugyanakkor foglalkozik más műfajokkal (dikoma, beavatottak éneke, dit-hoko, dicsérő ének) is. A neve után vélhetően a zulu királyi család egy tagja, Mbongiseni Buthelezi ad ugyancsak eléggé soványra sikerült áttekintést a zuluk nevezetes dicsérő ének műfajáról (izibongo), Shaka királytól egészen a mai jelensé-

gekig, a műfaj politikai felhasználásával bezárólag. Az utolsó folklórányaggal foglalkozó fejezet, Manie Groenewald és Mokgale Makgopa dolgozata viszont egy sor más etnikum (ndebele, swati, északi szoto, venda és csonga) folklórájának ismertetését adja, ugyancsak dióhéjban (jellemzően a bibliográfia mindössze tizenegy tételt tartalmaz, az előzők pedig több mint a dupláját).

A kötet a továbbiakban természetesen gazdagon számba veszi a dél-afrikai fehér (angol és afrikaans) irodalmat, majd elsősorban műfaji alapon (líra, dráma, regény) tárul fel anyaga. Az afrikai nyelvű irodalmak ismertetését önálló formában nem tartalmazza, az csak elvéve lapul meg az egyes fejezetek szövegében. Ez a kötet nagy hiányossága, hiszen a 20. századi eleji, ún. bantu aranykor az afrikai nyelvű irodalmak megszületésének talán leggazdagabb anyagot termő bölcsője.

De ezúttal pusztán a néprajzi-folklorisztikai szempontok alapján vizsgálva a köteteket, szembealáljuk magunkat egy olyan problémával, amely ugyan az európai irodalomtörténet-írásban is kísért, de már az afrikai irodalmak esetében ugyancsak jelen van. Voigt Vilmos említette egyszer, hogy a folklór, a szóbeli formák elhelyezése az irodalomtörténetekben mindig gondot okoz, hiszen egyrészt kétségtelenül kezdetként is felfogható, másrészt viszont az írott irodalom korszakait is végigkíséri. Ez a gond főleg a viszonylag korai írásbeliséggel rendelkező afrikai literatúrák esetében jelentkezik, ahol mind a folklórnak, mind a folklór irodalmi felhasználásának korszakai vannak. Nem is beszélve arról, hogy a hagyományok oly fontos jelenléte miatt például a már korszakokra bontható dél-afrikai irodalom esetében, minden egyes periódus kapcsán az ún. irodalmi folklórizmus jelenségeit is, méghozzá külön fejezetben, tárgyalni volna szükséges.

Ami magának a folklórányagnak a feldolgozását illeti, irodalomtörténet-írás esetén érdemes volna minden esetben kutatástörténetet is készíteni, és például az adott etnikum helyi műfaji megnevezéseit is rendszerbe foglalva tárgyalni (már ha persze egyáltalán ennek gyűjtése megtörtént).

A legnagyobb gond persze az, hogy napjainkra minden ismertebbé váló hagyománytörzs módszeres bemutatása egyre lehetetlenebb, egyszerűen terjedelmi okok folytán. Hiszen ha csak a

Dél-Afrikai Köztársaság irodalmát vesszük figyelembe, máris, pusztán a hivatalos nyelvek alapján is legalább négy etnikum (déli szoto, konga, csvana, szvázi) elmaradt, bár az érintettek is többnyire, enyhén szólva, csak igen vázlatos ismertetéshez jutottak. Teljes Afrika esetében pedig vélhetően immár több száz olyan nyelvi-kulturális csoportról beszélhetünk, amely megérdemelné felvételét az „afrikai irodalmak körébe”, de ez szinte lehetetlen vállalkozásnak látszik. Ami a két ismertetett kötetet illeti, ez a nehézség valószínűleg úgy lett volna elkerülhető, ha minden (második kötet) vagy a gazdag gyűjtési anyaggal rendelkező (első kötet) etnikumokra kitékintő tudománytörténetet követően csak műfajok (hősepika, énekes költészet és alműfajai, elbeszélő műfajok: mítosz, mese stb., rituális költészet, proverbium és találás kérdés stb.) tárgyalására került volna sor – persze több helyről vett gazdag példaanyaggal illusztrálva.

Igy, amint hogy az írott anyagra vonatkozóan is, maradt az a megoldás, hogy a teljességet messze ki nem merítő szemlézésre jutott energia. És ennek „irodalomtörténeti” jellegét is tovább csökkenti, hogy sok esetben egymáshoz nem kapcsolódó tanulmányok sora következik, amelyekben még mindig erősen dominál az irodalmi életet figyelembe nem vevő, kizárólag művekre összpontosító közelítésmód. Ennek a folklórtanulmányokban is megmutatkozik a következménye, amikor kizárólag szövegpéldákra koncentrálnak az elemzés.

Nem vitatható, hogy e két kötet fontos és jelentős hozzájárulás az afrikai folklór és irodalom feltáráshoz és megismeréséhez, ugyanakkor egy olyan újabb mérföldkő, amely mindinkább az egyes országok, adott esetben a nagyobb nyelvi-kulturális csoportok mentén megvalósítható munkálatokra ösztönöz.

Afrika irodalomtörténetét elkészíteni immár éppolyan lehetetlen, mint például Európa irodalomtörténetét egy vagy akár több kötetben megírni. Ha persze nem valamilyen írói bravúrokkal teli esszét akarunk alkotni, hanem az ismeretek kimerítő tárházát akarjuk felépíteni.

BIERNACZKY SZILÁRD

Szilamaka és Pullori [fulani eposz]. Elmondta Boubacar TINGUIDJI. Lejegyezte, fordította és bevezette Christiane SEYDOU. A francia változathoz magyarra fordította BIERNACZKY János, KUN Tibor és BIERNACZKY Szilárd. Szerkesztette, a bevezetőt és az utószót írta BIERNACZKY Szilárd. Hagyományos kultúrák a mai Afrikában 28. Érd. Mundus Novus Könyvek, 2020. 231.

A folklór epika, illetve azon belül is a valamilyen alapon hőseposznak, hőseneknek nevezett műfaj kutatásának Magyarországon nagy hagyománya van. Ez a vizsgálódás azonban – részben mert nyelvészeti érdeklődés vezette, részben mert az orosz (és szovjet) kutatás már a körülményekből adódóan is ezt tette hozzáférhetővé – az eurázsiai kultúrkörre összpontosított, és nemigen foglalkozott azzal, hogy más földrészeken volt-e valamilyen hősköltészet, s ha igen, milyen volt az.

Az afrikai hősköltészet egy gyönyörű (bár rövid) darabját Honti János egy mesegyűjtemény számára már 1938-ban lefordította (*Gasszire lantja* Leo Frobenius gyűjtéséből, amelynek két további újabb fordítása is létezik), de ezt aztán hosszú ideig követte az afrikai folklór területét illetően, melyet csak az életét müncheni egyetemi tanárként befejező Vajda László néhány dolgozata tört meg, illetve amelyet utóbb a Szungyanta-eposz (szintén francia szöveg alapján készült, 1983) fordítása követett.

Ezen a helyzeten kívánt változtatni Biernaczký Szilárd és munkatársi köre, és nemcsak a hősköltészet vonatkozásában, hanem számos becses tanulmánykötet megjelentetésével is. Ezúttal azonban ők is egy (szintén nyugat-afrikai) fulani hősköltemény darabjait adták közre, mégpedig a kiváló francia afrikanistának, Christiane Seydou-nak az (általá egyébként közreadott) eredeti fulani nyelvű szövegből készült francia fordítása alapján. A kötet Seydou egy, a témához kapcsolódó tanulmányát is tartalmazza, így az több elem-ből tevődik össze. Az afrikai eposz két bőséges jegyzetapparátussal ellátott főszövegét Seydou terjedelmes és alapos elemzése előzi meg. Az említett főszövegek után néhány rövid változat kapott helyet, a függelékben pedig Seydou asszony egy tanulmánya az eposzszövegek narratív struktúrájának egyes kérdéseiről (természetesen magyar fordításban). Ezt megelőzi Biernaczký